

Presenting the Components of a Transformational Teacher Based on the Supreme Documents of the Education System and the Educational Thoughts of Ayatollah Khamenei

Mehdi Rezaei

Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.
Rezaei@cfu.ac.ir

Abstract

The aim of this study is to present the components of a transformational teacher based on the supreme documents of the education system and the educational thoughts of Ayatollah Khamenei. The research method is exploratory and inferential, and the statistical population includes the supreme documents of the education system and the statements of the Supreme Leader. The results indicate that in the educational thoughts of the Leader of the Revolution and the Fundamental Transformation Document, the educator and teacher are considered the main pillars of transformation in the educational system. Furthermore, transformational capability requires the acquisition of scientific, ethical, practical, and professional competencies. Transformational ability requires the teacher to possess inner vitality and liveliness, which has a direct impact on creating transformation. Consequently, it can be said that for the educational and training system in the Islamic society of Iran to witness practical educational transformations, two essential matters are needed: firstly, the prevailing approach in education should be the integration of science and religion in the context of the convergence of education and training. Secondly, the training of the learner should be comprehensive, encompassing all six educational domains, to achieve the individual's holistic development and perfection.

Keywords: Teacher, Supreme documents, Educational system, Ayatollah Khamenei, Education system, Teacher.

Received: 2024/03/24 ; **Revised:** 2024/04/29 ; **Accepted:** 2024/05/24 ; **Published online:** 2024/06/22

Cite this article: Rezaei, M. (2024). Presenting the Components of a Transformational Teacher Based on the Supreme Documents of the Education System and the Educational Thoughts of Ayatollah Khamenei. *Research Quarterly of Islamic Education and Training*, 5(2), p.27-40. <https://doi.org/10.22034/RIET.2024.16255.1251>

Publisher: Farhangian University   © the authors   <http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>   **Article type:** Research Article

ارائه مولفه‌های معلم تحول آفرین بر پایه اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و اندیشه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای

مهدی رضایی

گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. Mh.Rezaei@cfu.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر ارائه مولفه‌های معلم تحول آفرین بر پایه اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و اندیشه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای است. روش پژوهش اکتشافی و استنباطی بوده، و جامعه آماری پژوهش نیز مشتمل بر اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و بیانات مقام معظم رهبری است. نتایج حاکی از آن است که مربی و معلم در اندیشه‌های تربیتی رهبر انقلاب و سند تحول بنیادین، رکن اصلی تحول در نظام آموزشی به‌شمار می‌آیند. همچنین تحول آفرینی نیازمند کسب شایستگی‌ها و صلاحیت‌های علمی، اخلاقی و عملی-مهارتی و حرفه‌ای است. تحول آفرینی نیازمند برخورداری معلم از شادابی و سرزندگی درونی و باطنی است که رابطه مستقیمی در آفرینش تحول دارد. در نتیجه می‌توان گفت، برای اینکه نظام آموزشی و تربیتی در جامعه اسلامی کشور ایران شاهد تحولات آموزشی و تربیتی در مقام عمل باشد، نیازمند دو امر مهم است، امر اول این است که رویکرد حاکم در آموزش، رویکرد تلفیق علم و دین در بستر هم‌آوایی آموزش و تربیت در سایه یکدیگر است. امر دوم این است که تربیت متربی به صورت تربیت تمام ساحتی در ساحت‌های شش‌گانه تربیتی باشد، تا تربیت تعالی و تکاملی فرد محقق گردد.

کلیدواژه‌ها: معلم، اسناد بالادستی، نظام آموزشی، آیت‌الله خامنه‌ای، نظام آموزش و پرورش، معلم.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۵؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۲/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۴؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲
استناد به این مقاله: رضایی، مهدی (۱۴۰۳). ارائه مولفه‌های معلم تحول آفرین بر پایه اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و اندیشه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۵(۲)، ص ۲۷-۴۰. <https://doi.org/10.22034/RIET.2024.16255.1251>

۱. مقدمه

موضوع تحول در نظام‌های آموزشی، از گذشته دور تاکنون مورد بحث و بررسی اندیشمندان این حوزه بوده است، که البته به گمان برخی از صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت، از لوازم جدایی‌ناپذیر نظام‌های آموزشی در راستای تغییرات پی‌درپی و ارتقاء^۱ به‌شمار می‌آید (خنیفیر و همکاران، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۲۱، به نقل از: طوسی، ۱۳۸۰، ص ۱۵). این تغییر، بعد از سال ۱۹۴۵ میلادی حرکتی مجدد یافت، به‌طوری‌که اغلب کشورهای جهان برای خیزش مجدد و گام نهادن به سمت وسوی آینده شتابان و تحولات فزاینده به فکر بازکاوی، معماری، بازسازی و تغییر و تحول اساسی در نظام‌های آموزشی خویش افتادند. گرایش نظام‌های آموزشی به تغییر را که در سال‌های بعد از جنگ جهانی اول فزونی یافت، می‌توان تابع عواملی مانند پیچیده‌تر شدن ابعاد آموزشی، رشد سریع فناوری، آینده‌نگری و به‌کارگیری شیوه‌های نوین تحول در تصمیم‌گیری‌ها دانست (همان، ص ۲۱). سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش که در عنوان خود به صفت «تحول» آراسته شده است، تحولی از نوع بنیادین را معرفی می‌کند؛ البته نه هر نوع تحولی، بلکه تحولی که در بخش سخت‌افزاری یا ساختار نظام آموزشی و نرم‌افزاری یا محتوای نظام آموزشی و تربیتی، بر پایه مبانی اصیل ایرانی و اسلامی بنا شده باشد. بر این اساس، تربیت از نوع تربیت تحولی در همه سطوح تربیتی است. زمانی‌که تربیت به‌عنوان «فرآیندی جامع شامل تمام تلاش‌های زمینه‌ساز تحول اختیاری و آگاهانه آدمی و به‌صورت امری واحد و یکپارچه و درهم‌تنیده با تحول تمام ابعاد وجودی انسان به‌مثابه یک کل» (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۲۰) تعریف می‌شود، زمینه‌سازی تحول در تمام ابعاد وجودی متریبان را شرط آن می‌انگارد. از این‌رو، محور و مدار اصلی حرکت این سند در نظام آموزش و پرورش، واژه تحول و تحول‌گرایی است که هرگونه بهسازی یا اصلاح نظام تعلیم و تربیت را می‌توان ریشه در تحول ساختاری و محتوایی دانست.

از آنجایی‌که معلم در نظام آموزشی و تربیتی به‌عنوان مهم‌ترین رکن تحول به‌شمار آمده و آموزش او به‌عنوان یک جزء حیاتی در رقابت و رشد اقتصادی جوامع شناخته می‌شود (محمدپور و همکاران، ۱۴۰۰). بنابراین او محور اصلی تحول و توسعه نظام آموزش و پرورش قرار می‌گیرد. پرواضح است که زیباترین طرح‌های تحولی منهای در اختیار داشتن معلم کارآمد و توانمند، با شکست مواجه خواهند شد. از این‌رو، می‌توان گفت مسیر تحول در نظام آموزش و پرورش یعنی تربیت معلمان به‌عنوان رهبران و مدیران کلاس درس، باید براساس اصول متعددی مانند کسب صلاحیت‌ها و شایستگی‌های حرفه‌ای در رشته تحصیلی

خاص خود و همچنین صلاحیت‌های اعتقادی، اخلاقی و علمی متناسب با امر معلمی باشد. از سوی دیگر، این معلمان باید به‌گونه‌ای تربیت شوند که بتوانند برای رشد معنوی، اخلاقی، عاطفی، عقلانی و جسمانی دانش‌آموزان مهیاء گردند (آقازاده، ۱۳۸۳، ص ۱۴۹). امروزه تمام ملل متمدن معتقدند که وحدت ملی و پیشرفت کشور منوط به داشتن معلم لایق است. حفظ تمدن و آثار علمی و ادبی و امید به ترقی، وابسته به تربیت صحیح است و تربیت صحیح بدون آموزگار لایق، صورت نمی‌گیرد. از این رو، معلم باید به کیفیت‌ها و قابلیت‌هایی مجهز گردد که از عهده انجام این مقصود برآید (عصاره و رزی، ۱۳۹۳). همچنین می‌توان گفت، مهم‌ترین رکن هر سیستم آموزشی، معلم‌ها می‌باشند. اساساً معلم‌ها اصلی‌ترین و مهم‌ترین عامل شایستگی هر نظام آموزشی محسوب می‌شوند و در حقیقت، هیچ کشوری نمی‌تواند از سطح معلمانش بالاتر برود (محمدپور و همکاران، ۱۴۰۰).

اهمیت تحول و نوآوری در نظام آموزشی تا بدان‌جا است که سازمان‌ها از جمله مدارس، بدون اعمال تغییر محکوم به فنا و نابودی هستند. در دنیای امروزی که همه چیز به‌شدت در حال تغییر و نوآوری است، سازمان‌ها از جمله نظام آموزش و پرورش برای اینکه بتوانند پاسخ مناسبی به محیط آموزشی بدهند و ارتباط مطلوب و مطبوعی با آن برقرار کنند، لاجرم باید مکانیزم مناسبی برای پرورش نیروی انسانی خود یعنی دانشجو- معلمان اتخاذ نمایند. افزون بر آن، اهمیت رشد و تربیت افراد جامعه در بستر علم‌آموزی و فرهنگ، بر کسی پوشیده نیست، به‌خصوص اگر گروه ویژه‌ای از مخاطبان این جامعه را دانش‌آموزان آن تشکیل دهند؛ دانش‌آموزانی که ۱۲ سال عمر مفید تربیتی خود را در مدرسه می‌گذرانند. در این میان، معلم عنصر نقش‌آفرین و تحولی در این کارگاه عظیم ۱۲ ساله به‌شمار می‌آید. تربیت دانش‌آموزان به‌عنوان نیروهای مولد و کارآمد در جامعه، مرهون تحول‌آفرینی و نقش‌آفرینی صحیح معلم است که این خود نیازمند تحول‌گرایی و تحول‌خواهی معلم می‌باشد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۲۹۳). رهبر انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «آنچه مهم است، اینکه در باب این تحول بنیادین، اصل اینکه نظام آموزش و پرورش ما احتیاج به یک تحول دارد را همه پذیرفته‌اند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ص ۱۱۳). از آنجایی که معلم رکن اصلی در تحول نظام‌های آموزشی به‌شمار می‌آید، باید معلم را تحول‌خواه، تحول‌گرا و تحول‌آفرین تربیت کرد. به‌زعم ویلگاز- رایمرز^۱ (۲۰۰۳) معلمان نه تنها یکی از متغیرهای نیازمند تغییر به‌منظور بهبود سیستم‌های آموزشی هستند، بلکه مهم‌ترین عامل ایجادکننده تغییر نیز محسوب می‌شوند (طاهری و همکاران، ۱۳۹۲). از این رو، هر نوع بازنگری و اصلاحات و یا ایجاد تحول در این نظام، کاملاً

وابسته به نظام پرورش معلمان و الگوی تربیتی حاکم بر آن است.

بی‌شک تعیین و تشریح شاخص‌های معلم تحول‌آفرین، نیازمند مفهوم‌شناسی تحول و معلم تحول‌آفرین است. با توجه به اینکه واژه «تحول» یک واژه عربی است، علم زبان‌شناسی عربی این واژه را به «تغییر و تبدیل (آذرنوش، ۱۳۸۱، ص ۱۴۸) یک شیء از حالتی به حالت دیگر، به گونه‌ای که در آن تفاوت، نوآوری و بهبود حاصل شود»، تعبیر می‌کند. در واقع، تحول نوعی تغییر روبه رشد، مثبت و پیش‌رونده است، نه منفی و پس‌رونده. تحول را می‌توان حرکت از بودن به شدن ترجمه کرد که شیء در حالت شدن، کاملاً متفاوت از حالت بودن آن است. واژه تحول ترجمه واژه "Change" بوده و عبارت «مدیریت تحول» تحت عنوان "Management Change" آمده است (زمردیان، ۱۳۷۹، ص ۲۴۵). تحول و نوآوری عبارت است از دگرگونی یا تغییری که بتواند در جریانی بهبود به وجود آورد (خنیفیر و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۳۵). بنابراین، نوآوری می‌تواند مترادف با تغییر مفید باشد (آریانپور کاشانی، ۱۳۷۷، ص ۸). همچنین تحول و نوآوری در سیستم‌های آموزشی، در بخش‌های مختلفی مانند تغییر شیوه کار معلمان، یعنی بهسازی کیفیت تدریس معلمان و ارتقاء مهارت‌های حرفه‌ای آن‌ها متناسب با نیازهای روز جامعه و ادبیات علمی آموزش در جهان می‌باشد. معلم تحول‌آفرین را می‌توان به معلمی اطلاق نمود که با کسب شایستگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلم در بخش‌های صلاحیت علمی و عقلانی، صلاحیت‌های اخلاقی و معنوی و صلاحیت‌های عملی و مهارتی، منش و شخصیت فردی متخصص، متعهد، کارآمد و اثربخش را در حوزه تعلیم و تربیت کسب کرده، تا با زمینه‌سازی تغییر و تربیت یکپارچه و منظم متریبان در همه ابعاد و ساحت‌های وجودی، به هدایت دانش‌آموزان برای دستیابی به جایگاه شایسته و بایسته انسان الهی یعنی حیات طیبه بپردازد.

۲. سوالات پژوهش

سؤال اصلی: ابعاد و مؤلفه‌های «معلم تحول‌آفرین» در نظام آموزشی با تکیه بر سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش و اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری، کدامند؟

سوالات فرعی: (۱) ابعاد و مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین در نظام آموزشی با تکیه بر سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش کدامند؟ (۲) ابعاد و مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین در نظام آموزشی با تکیه بر اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری کدامند؟

۳. اهداف پژوهش

هدف کلی: شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین در نظام آموزشی، با تکیه بر سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش و اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری.

اهداف فرعی: ۱) شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین در نظام آموزشی با تکیه بر سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش. ۲) شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین در نظام آموزشی با تکیه بر اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی-تحلیلی بوده که با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به رشته تحریر درآمده است. هدف این مطالعه، استخراج و تحلیل مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین از منظر سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش و اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری در زمینه تربیت معلم می‌باشد. داده‌های پژوهش از طریق تحلیل محتوای سند تحول در بخش زیرنظام‌های تربیتی و اندیشه‌های تربیتی رهبر انقلاب در بخش سخنان و گفتارهای ایشان درخصوص تربیت معلم در دانشگاه فرهنگیان بدست آمده است. در مجموع می‌توان به ۱۶ مؤلفه تحول‌آفرینی از منظر سند تحول و ۲۰ مؤلفه از منظر اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری اشاره نمود که در این پژوهش به آن‌ها پرداخته شده است.

۵. پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش حکایت از آن دارد که درخصوص مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین براساس سند تحول، پژوهش مستقلاً انجام نشده است، اما به‌طور ضمنی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

چیت‌ساز خوبی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «روشنفکران تحول‌آفرین (ویژگی‌های یک معلم خوب)»، با هدف شناسایی و تحلیل ویژگی‌های یک معلم خوب، به بررسی کیفیت تحول‌آفرینی معلمان در بستر کسب شایستگی‌ها و شاخص‌های خوب یک معلم پرداختند.

جمالو و همکاران (۱۳۹۹) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت کارآمدی معلمان شهر قم براساس الگوی معلم کارآمد متناظر به سند تحول بنیادین و برنامه راهبردی دانشگاه فرهنگیان»، در شناسایی و طراحی الگوی معلم کارآمد، سه بُعد و ۸۰ مؤلفه معرفی کردند، شامل بُعد باور و نگرش (۱۵ مؤلفه)، بُعد توانایی و شایستگی (۲۵ مؤلفه) و بُعد عملکرد و رفتار (۴۰ مؤلفه).

شریفی دروازه (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «واکاوی نقش نظریه انتقادی در برنامه درسی و ترسیم الگویی از یک معلم تحول‌آفرین»، نشان داد که برنامه درسی باید شامل افزایش آگاهی، خودشناسی، پرورش شهروند انتقادی و تربیت انسان‌های کارساز باشد. همچنین محتوا باید آن چیزی باشد که دانش‌آموزان می‌خواهند درباره آن بیشتر بدانند، و با علائق سه‌گانه فنی، تفسیری و رهایی‌بخش و با اشکال سه‌گانه دانش تجربی، تحلیلی و انتقادی مرتبط باشد.

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. معلم تحول‌آفرین در سند تحول بنیادین

مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در بخش زیرنظام‌های خود و بخش تأمین و تربیت معلم، شاخص‌هایی را برای تحول‌آفرینی معلم ذکر می‌نماید که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

جدول ۱- مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین در سند تحول

معلم تحول‌آفرین، معلمی است که از وضعیت موجود آموزشی و تربیتی به وضعیت مطلوب چرخش داشته باشد و در زمان حرکت کند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۴۱۶).	چرخش از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب	معلم تحول‌آفرین
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در راستای تحقق حیات طیبه رویکرد آموزشی خود را به رویکرد تربیتی تغییر دهد (همان، ص ۴۱۶).	جایگزین‌سازی رویکرد تربیتی به‌جای آموزش	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که نگاه او به تربیت دانش‌آموزان، تربیت نیروهای انسانی مولد و کارآمد برای جامعه باشد (همان).	پرورش نیروی انسانی مولدپرور	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت، تغییر از بیرون‌کنترلی را به درون‌کنترلی یا همان خویش‌نظمی‌داری هدایت کند. به عبارت دیگر، معلم باید تحول را از درون آغاز کند تا از برون (همان).	تربیت خویش‌نظمی‌دارمحور	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت روحیه مشارکت‌محوری داشته باشد و با عوامل مختلف در تربیت سهیم شود (همان).	رویکرد مشارکت‌محوری در تربیت	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت، تنوع تربیتی را به‌عنوان یک اصل مهم تربیتی بپذیرد و آن را جایگزین یکسان‌نگری و محدودنگری در تربیت نماید (همان).	رویکرد تنوع تربیتی در امر تربیت	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر آموزش و تربیت خود، نگاهی جامع‌نگر و تربیتی تمام‌ساحتی را رقم زند (همان).	رویکرد تمام‌ساحتی در تربیت	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت، با انتخاب رویکرد تدریس فعال در کلاس درس، دانش‌آموزان منفعل‌گرا را به دانش‌آموزان فعال و پرشور تبدیل نماید (همان).	رویکرد تدریس فعال و پرشور	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت، از روحیه انعطاف‌پذیری برخوردار باشد، و با مدیریت صحیح خود، فرآیند آموزش را به بهترین شیوه رقم زند و هیچ‌گونه تعصبی روی مؤلفه‌ها و محورهای آموزش نداشته باشد (همان).	انعطاف‌پذیری در آموزش	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که مطابق با آیات قرآن کریم در امر تربیت و جمع «وَتَرْبِیْهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْکِتَابَ وَالْحِکْمَةَ» در کنار یکدیگر، آموزش را با تربیت ترکیب نموده و از تطبیق آن دو با هم، محصول باکیفیتی را در نظام آموزشی تولید نماید. در حقیقت معلم باید با تعلیم، ذهن را بسازد و مغز را فعال کند و با تربیت، شوق به دانش را در او ایجاد کند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۲۹۷-۲۹۸). از این‌رو، تلفیق آموزش و تربیت در حرفه معلمی یکی از مؤلفه‌های مهم معلم تحول‌آفرین به‌شمار می‌آید (همان، ص ۴۱۷).	تلفیق آموزش و تربیت	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت به‌طور عام و ساحت‌های تربیتی به‌طور خاص، شایستگی و تخصص لازم را برای تربیت تمام‌ساحتی متریان کسب کرده باشد (همان).	کسب شایستگی‌های لازم در ساحت‌های تربیتی	
معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در فرآیند برنامه‌ریزی درسی و جریان تربیت، تصمیم‌ساز باشد و مصلحت‌متریان را در فرآیند تربیت مورد ملاحظه قرار دهد (همان).	تصمیم‌ساز بودن تربیتی	

فرصت‌ساز تربیتی	معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت و تحقق اهداف تربیتی به‌طور عام و اهداف تربیت دینی یعنی حیات طیبه، فرصت‌هایی را برای تربیت ایجاد نموده و یا فرصت‌های موجود در این زمینه را سازماندهی کند (همان).
مشارکت‌جویی علمی	تحول در آموزش و تربیت تنها با عنصر معلم و مدرسه اتفاق نمی‌افتد، بلکه مشارکت همه عوامل تربیتی از جمله خانواده و جامعه را نیز می‌طلبد. از این رو، معلم باید با روحیه مشارکت‌جویی علمی خود، به انتقال تجربیات خود به عوامل سهیم مربوطه بپردازد (همان).
برخورداری از شخصیت علمی و تربیتی	معلم تحول‌آفرین، معلمی است که در امر تربیت، از یک شخصیت علمی و تربیتی برخوردار بوده و با پژوهش و مطالعه آخرین یافته‌های آموزشی و تربیتی و به‌روز نگهداشتن خود، موجبات تحول را فراهم سازد (همان).
برخورداری از شایستگی‌های علمی، عقلانی، مهارتی و اخلاقی	معلم تحول‌آفرین، معلمی است که قبل از ورود به حوزه آموزش و تربیت، شایستگی‌های لازم در زمینه تربیت علمی، عقلانی، اخلاقی و مهارتی و مجموعه‌ای از صفات و توانمندی‌های حرفه معلمی را کسب کرده باشد (همان، ص ۸).

۶-۲. معلم تحول‌آفرین در اندیشه تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای

پژوهش حاضر با غور در اندیشه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای بر آن است تا در این قسمت با استنباط و استخراج شاخص‌های تحول‌آفرینی در معلم، زمینه‌گرایی به فعالیت‌های علمی در این حوزه را گسترش داده و نوعی سیاست‌گذاری تربیتی برای تربیت دانشجو-معلمان در دانشگاه فرهنگیان را فراهم سازد.

جدول ۲- مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

شناخت چپستی، چرایی و چگونگی تحول	تحول، یک کلمه است که ممکن است پشت این وجود لفظی و پشت این کلمه، یک دنیا کار نهفته باشد. اولاً، اینکه این کارها چیست، ثانیاً، با چه هدفی این کارها قرار است انجام گیرد، و ثالثاً چگونه باید این کارها انجام بگیرد (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۵/۰۳).
باسواد، مطلع و کاردان و حرفه‌ای	نمی‌شود ما نگاه کنیم هرکسی که بیکار بود، بگوییم آقا تو بیا اینجا درس بده. آن هم در رشته‌هایی که خیلی اوقات اصلاً از آن اطلاعی ندارند. ما درس دینی‌مان را در خیلی از مدارس به کسانی می‌دهیم که هیچ مهارت و خبری در این کار ندارند. اینکه درست نیست (خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۰۲/۱۲).
معلم تحول‌آفرین	بسترساز سلامت جسمانی و عقلانی و پرورش علمی و اخلاقی
تخصص توأم با تعهد	در تربیت باید در پی این مطلب بود که انسان را چگونه و به چه شکلی رشد و نمو بدهیم تا از هر جهت کامل شود؛ یعنی انسان دارای سلامت جسمی، همراه با عقل و سلامت فکری و پرورش علمی و اخلاقی باشد و یک انسان کامل بشود (خامنه‌ای، ۱۳۸۰، ص ۵۳).
مؤمن به اسلام و احکام آن	ما در زمینه‌های مختلف جهت ساختن مملکت به نیروهای متخصص احتیاج داریم و این تخصص باید توأم با تعهد باشد. اما در مسأله تخصص و تعهد، افراط و تفریط جایز نیست و این باید مورد توجه تعلیم و تربیت و دانشگاه قرار بگیرد (همان، ص ۲۱۵).
	تحول‌آفرینی در آموزش آن هم برای تربیت نسلی در آینده که نظام اسلامی و انقلاب را اداره کرده و به استمرار آن حیات بخشد. لازم است که خود او مؤمن به نظام یعنی مؤمن به اسلام و مؤمن به احکام و اصول دین اسلام در ریشه‌ها و تفکرات این احکام بار بیاید (همان، ص ۲۸۹).

ما در زمینه‌های مختلف جهت ساختن مملکت، به نیروهای متخصص احتیاج داریم، و این تخصص باید توأم با تعهد باشد. اما در مسأله تخصص و تعهد، افراط و تفریط جایز نیست، و این باید مورد توجه تعلیم و تربیت و دانشگاه قرار بگیرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ص ۲۴).	الگودهنده علمی و اخلاقی
افرادی برای معلمی پرورش پیدا کنند که علم و تعهد و تدین و روحیه انقلابی به‌عنوان ذخیره‌های حقیقی و مؤلفه‌های اصلی شخصیت آن‌ها به‌وجود آید و این افراد به مدرسه بروند (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ص ۹۵).	برخوردار از روحیه انقلابی
شما هستید که در داخل مدارس خودتان این کودک را از هفت سالگی تحویل می‌گیرید، ۱۸-۱۹ سالگی تحویل دانشگاه می‌دهید (همان، ص ۵۵).	توسعه سیاسی و فرهنگی دانش‌آموزان
در طول این سال‌ها، همین معلمین همیشه پای منافع انقلاب ایستاده‌اند که یک نمونه‌اش مسأله دفاع مقدس و جنگ تحمیلی است (همان، ص ۵۶).	مدافع انقلاب و ارزش‌های آن
خصوصیت خوب معلم این است که با توجه به تمام رنج‌های زیاد و بازده مادی کم، امکان اخلاص کمی است، اما نجات انسان در زندگی ابدی به‌وسیله اخلاص است؛ برای خدا، برای حقیقت کار کردن، مخلصانه کار کردن، این نجات است (همان، ص ۵۸).	برخوردار از علم و دانایی کافی
مطابق با شرایط امروزی، عمل‌گرا بودن را امری ضروری برای حیات کشور می‌پندارند و می‌گویند درباره مسائل تعلیم و تربیت و نقش معلمان حرف‌های زیادی زده شده است و ما امروز در شرایطی نیستیم که به حرف اکتفاء کنیم، امروز نیاز داریم به عمل (همان، ص ۵۸).	عمل‌گرایی
اگر می‌خواهید کار معلمی شما مورد رضای خدا و نسل‌های آینده قرار گیرد و در انجام وظیفه‌تان از شما به نیکی یاد شود، بچه‌ها را متدین بار بیایزید (همان، ص ۵۸).	تربیت دین‌محوری دانش‌آموزان
خصوصیت خوب معلم این است که با توجه به تمام رنج‌های زیاد و بازده مادی کم، امکان اخلاص کمی است، اما نجات انسان در زندگی ابدی به‌وسیله اخلاص است؛ برای خدا، برای حقیقت کار کردن، مخلصانه کار کردن، این نجات است (همان، ص ۶۲).	اخلاص در حرفه معلمی
یکی از کارهایی که باید در آموزش‌وپرورش انجام بگیرد، تزریق روحیه شادابی در معلم است. شادی و جوانی در روحیه است نه در جسم؛ پیرسنی مراد نیست، روح پیر نشود (همان، ص ۶۲).	برخوردار از روحیه شاد و سرزندگی
معلم می‌تواند او (دانش‌آموز) را یک انسان شریف، نجیب، خیرخواه، خوش‌دل و پاک‌نفس تربیت کند و به عرصه بیاورد (همان، ص ۱۰۰).	برخوردار از اندیشه انسان‌سازی متریبان
یک جامعه احتیاج دارد به انسان‌های مؤمن، صبور، امیدوار، خوش‌بین، علاقه‌مند به منافع عمومی، علاقه‌مند به رسیدن به قله‌های کمال شخصی و جمعی، انسان‌های با ابتکار و متفکر و اهل تحقیق و شهود (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ص ۱۰۱).	متدین‌پروری
تعلیم باید طوری باشد که ذهن را بسازد، مغز را فعال کند و در درجه اول شوق به دانستن را در درون معلم ایجاد کند (همان، ص ۱۰۳).	ذهن‌پروری و اندیشه‌سازی
معلم را کسی می‌داند که (با تسهیل‌سازی و هدایت‌گری فرآیند یادگیری) دارد نیروی انسانی را آماده می‌کند، آن هم برای اداره و گذرانیدن زندگی کشور و زندگی جامعه و آینده نهمندان دور (همان، ص ۱۰۵).	رویکرد سرمایه‌سازی در تربیت

ما در درجه اول باید به ساختن و پرداختن شکل روحی کودکان اهتمام بورزیم. اگر توانستیم هویت انسانی این کودک را از آغاز کودکی شکل بدهیم و خلقیاتی را در آن به وجود بیاوریم، این برای همیشه به درد خواهد خورد (همان، ص ۱۰۷).	پرورش روح و هویت انسانی
درباره معلمان هم توجه شود که کاری که بر دوش معلم است، یکی از بزرگ‌ترین کارهایی است که بشر می‌تواند انجام دهد. تولید مهم‌ترین تولید است، تولید انسان فرزانه و آگاه و کارآمد (همان، ص ۱۰۹).	فرزانه‌پروری و کارآمدسازی متریبان

۷. نتیجه‌گیری

مسئله پژوهش حاضر این بود که براساس مبانی نظریه سند تحول بنیادین و اندیشه‌های تربیتی مقام معظم رهبری، یک معلم تحول‌آفرین باید از چه خصوصیت‌ها و صلاحیت‌هایی برخوردار باشد. نتایج پژوهش نشان داد که اهمیت و ضرورت تحول‌آفرینی در نظام آموزش و پرورش آن هم به جهت همراه شدن با تغییرات و نوآوری‌های جهان امروز در حوزه مسائل آموزشی و تربیتی، پیشگیری از فناپذیری و نابودی سیستم‌های آموزشی، ارائه پاسخ‌های مناسب به محیط‌های آموزشی، عدم کارآمدی نظام آموزش و پرورش در تربیت نسل‌های گوناگون و نیروی انسانی کارآمد و در پایان نقش مهم و رکن بودن معلم در این تحول‌آفرینی و البته با کسب شایستگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای، از نظرها پنهان نیست. تبیین، ادراک و باورسازی چنین ضرورتی در نظام آموزشی کشور با توجه به ظرفیت‌ها و برخی ناکارآمدی‌های سیستم آموزشی در مسئولین امر و دانشجو-معلمان، نخستین گام تحول در نظام تعلیم و تربیت به‌شمار می‌آید.

در بررسی یافته‌های پژوهشی این نوشتار و پس از ضرورت‌شناسی تحول در نظام آموزشی، دومین نکته این است که تحول در تربیت دانشجو-معلمان و همچنین در دانش‌آموزان توسط معلم، نیازمند برخورداری از رویکرد تحول‌گرایی و باور به تحول علمی و دینی در نظام آموزشی آن هم در راستای انسان‌سازی دینی در میان سیاستگذاران آموزشی و دانشجو-معلمان دانشگاه فرهنگیان و شناخت صحیح ماهیت تحول می‌باشد. این نوع رویکرد و باور تحول‌گرا به‌مثابه موتور حرکت روبه جلو در نظام تعلیم و تربیت، به همراه خود تغییرات و رشد فزاینده و مثبتی را در بخش سخت‌افزار و نرم‌افزار نظام آموزشی به‌دنبال خواهد داشت. توصیف شاخص‌های تحول‌آفرینی معلم در سند تحول بنیادین و سخنان رهبر انقلاب، حکایت از پیش‌نیاز بودن چنین رویکرد و باور قلبی به امر تحول در نظام آموزشی دارد.

همچنین یافته‌ها نشان داد که تحول در نظام آموزشی، در دو بخش تحول در خود و فردیت معلم و تحول در شخصیت دانش‌آموزان صورت می‌گیرد. سند تحول بنیادین در بخش تحول وجودی در شخصیت معلم به مواردی مانند خودتربیتی، حرکت در زمان و شکل‌دهی شخصیت علمی، اخلاقی و مهارتی اشاره دارد. اما در بخش تحول در شخصیت دانش‌آموزان، شاهد آن هستیم که معلم با حاکمیت رویکرد تربیتی به‌جای آموزش تنها، روحیه مشارکت‌جویی تربیتی و علمی، تربیت تمام‌ساحتی و تدریس فعال و همچنین

تلفیق آموزش و تربیت در کلاس درس در کنار تصمیم‌سازی و فرصت‌سازی تربیتی را ایجاد می‌کند، که در این صورت می‌توان شاهد نوعی تحول‌آفرینی در نظام آموزشی بود. افزون بر آن، مطابق با اندیشه‌های رهبر انقلاب شاهد آن هستیم که تحول در بخش خود معلم و ارتباط او با دانش‌آموزان معنا می‌یابد. همچنین برخورداری از تخصص و تعهد دینی و انقلابی، ایمان قوی به دین اسلام و روحیه عمل‌گرایی در بخش خود معلم و اندیشه انسان‌سازی متدین‌پرور و هویت‌ساز؛ و برخورداری از رویکرد سرمایه‌سازی در نظام آموزشی را می‌توان از شاخص‌های عمده تحول‌آفرینی معلم از منظر رهبر انقلاب دانست.

از سوی دیگر، مطابق با نتایج حاصل، تحول در نظام آموزشی و دانش‌آموزان مدرسه، نیازمند تحول وجودی در رویکرد و منش خود معلم است. روشن است که معلم با توجه به رکن بودن او در امر تحول، نیازمند خودساختگی در دانشگاه می‌باشد، که این امر باید در بستر برنامه‌های آموزشی و تربیتی صورت گیرد. از این رو، پرورش تحول‌گرایانه دانش‌آموزان نیازمند رشد تحولی خود معلم در تحقق منش و شخصیت اوست.

یافته‌های دیگر پژوهش حاکی از آن است که پیام غیرمستقیم مؤلفه‌های معلم تحول‌آفرین حکایت از آن دارد که سیاست‌های کلی برنامه‌های درسی و آموزشی دانشگاه فرهنگیان می‌بایست براساس مؤلفه‌های تحول‌آفرینی معلم بنا شده و از اندیشه‌های تربیتی رهبر انقلاب و اصول کلی سند تحول الهام پذیرد. اینکه معلم تحول‌آفرین بخواهد به‌خوبی در مدرسه نقش‌آفرینی نماید، می‌بایست در یک دوره تحصیلی در دانشگاه به‌صورت غیرمستقیم یا مستقیم در سایه برنامه درسی، شخصیتی تحول‌آفرین را در خود پرورش داده، تا آثار آن در مدرسه هویدا گردد. این مؤلفه‌ها می‌تواند در طراحی کلان برنامه درسی و نیز نظام‌نامه جامع فرهنگ تربیتی، خود را به‌خوبی نشان دهد.

همچنین براساس مؤلفه‌های مطرح‌شده در سند تحول و سخنان رهبر انقلاب، تحول در تربیت و در رشد شخصیت متربیبان می‌بایست براساس مبانی انسان‌شناختی تعلیم و تربیت اسلامی شکل گیرد؛ یعنی نوع نگاه نظام آموزشی به انسان و ماهیت او می‌تواند مسیر تحول و نقش‌آفرینی معلم را تعیین و وظایف او را مشخص نماید. بدیهی است که در مبانی نظام آموزش و پرورش کشور ایران و مکتب اسلام که انسان مرکب از جسم و روح است، تحول تربیتی و شخصیتی دانش‌آموزان باید در دو بُعد تحول تربیت جسمانی و تحول تربیت روانی صورت گیرد. تعیین سلامت جسمانی، عقلانی و اخلاقی و تربیت دین‌محوری در اندیشه رهبر انقلاب، شاهدی بر این مدعا است که هر دو بُعد انسان باید مورد تربیت تحولی در نظام آموزشی قرار گیرد.

اما در تبیین مؤلفه‌های تحول‌آفرینی معلم می‌توان گفت که به‌طور کلی و برپایه تربیت تحولی در سه

حوزه تربیت علمی، تربیت عقلانی و تربیت اخلاقی، مهارتی و حرفه‌ای می‌توان به مؤلفه‌ها در قالب شایستگی‌ها و صلاحیت‌های دانشی- بینشی، اخلاقی و دینی و عملی، مهارتی و حرفه‌ای در حوزه آموزش و تربیت اشاره کرد. بر این اساس، ۳۶ مؤلفه تحول‌آفرینی معلم براساس تحلیل مبانی نظری سند تحول بنیادین و اندیشه‌های تربیتی رهبر انقلاب در خصوص پاسخ به سؤال اصلی این پژوهش، ارائه شده است. در نتیجه‌گیری نهایی می‌توان گفت اگر بخواهیم شاهد یک نوع تحول و تغییر در نظام آموزش و پرورش باشیم، می‌بایست با اهمیت‌ورزی به نقش و رکن بودن معلم در این زمینه، به تربیت شخصیت تحول‌آفرین او براساس سند تحول بنیادین و اسناد بالادستی این نظام آموزشی و تربیتی در دانشگاه تربیت معلم فرهنگیان پرداخت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

— منابع —

قرآن کریم.

آریانیور کاشانی، منوچهر (۱۳۷۷). فرهنگ پیشرو آریان‌پور: انگلیسی-فارسی. تهران: نشر الکترونیکی و اطلاع‌رسانی جهان رایانه امین.

آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۱). فرهنگ معاصر عربی-فارسی. تهران: نشر نی، چاپ دوم.

آقازاده، احمد (۱۳۸۳). مسایل آموزش و پرورش ایران. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها. جمالو، یاسینه (۱۴۰۱). بررسی وضعیت کارآمدی معلمان شهر قم براساس الگوی معلم کارآمد متناظر به سند تحول بنیادین و برنامه راهبردی دانشگاه فرهنگیان. جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵(۱۲)، ص ۶۴۲-۶۱۲.

چیت ساز خوبی، سولماز (۱۳۹۹). روشنفکران تحول‌آفرین (بررسی ویژگی‌های یک معلم خوب). تهران: مهر معلم.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۶/۰۵/۰۳). بیانات در دیدار مسئولان آموزش و پرورش سراسر کشور. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3394>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۲/۱۲). بیانات در دیدار معلمان سراسر کشور. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3339>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰). تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری. تهران: وزارت آموزش و پرورش.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵). منشور معلمی. تهران: دانشگاه فرهنگیان.

خنیفر، حسین و همکاران (۱۳۹۷). مبانی تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش. تهران: نورالثقلین، ج ۲.

زمردیان، اصغر (۱۳۷۹). مدیریت تحول (استراتژی‌ها، کاربردها و الگوهای نوین). تهران: سازمان مدیریت صنعتی. شریفی دروازه، مینو (۱۳۹۸). واکاوی نقش نظریه انتقادی در برنامه درسی و ترسیم الگویی از یک معلم تحول‌آفرین. رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۳(۱)، ص ۱۵۶-۱۴۱.

شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران. تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.

طاهری، مرتضی؛ عارفی، محبوبه؛ پرداختچی، محمدحسین؛ قهرمانی، محمد (۱۳۹۲). کاوش فرایند توسعه حرفه‌ای معلمان در مراکز تربیت معلم: نظریه داده‌بنیاد. نوآوری‌های آموزشی، ۱۲(۴۵)، ص ۱۴۹-۱۷۶.

عصاره، علیرضا؛ رزی، جمال (۱۳۹۳). توسعه حرفه‌ای معلمان: استلزامات، زمینه‌ها، راهبردها و عوامل. در: مرودشت: نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روانشناسی.

محمدپور، احمد؛ تورانی، حیدر؛ عبداللهی، بیژن (۱۴۰۰). اعتبارسنجی ارائه الگوی مفهومی تربیت دانشجو-معلم کارآفرین در دانشگاه فرهنگیان. مطالعات مدیریت و رهبری در سازمان‌های آموزشی، ۱(۱)، ص ۵۶-۷۲.